

visszaemlékezéseiben leírta, hogy 1849 nyarán az osztrákok elől visszavonuló tüzérek itt rejtették el Gábor Áron 12 ágyúját. Az előadás a fenti kutatások eredményeit mutatta be.

A konferenciát a második ülészak vezető elnökének, *Egyed Ákos* akadémikusnak a összegzése zárta. Ennek során megállapította, hogy az előadók a mélyfúrás módszerével egy-egy résztörténetet emeltek ki, igyekezve azokat az összképbe helyezni, és aláhúzta – miként előadása bevezetőjében is elmondta, hogy az ötven esztendeje írott könyve, a *Háromszék, 1848–1849* című történelmi munkája megjelenése óta eltelt időszakban újabb adatok kerültek elő, ezek ismeretében ő maga is sok mindent átgondolt –, van még kutatnivaló Gábor Áronnal és korának történéseivel kapcsolatban is, hiszen sok még a nyitott kérdés.

SOLYMOSI JÓZSEF

AZ ERŐSZAK EMLÉKEZETE SZEMÉLYEK, INTÉZMÉNYEK, MÓDSZEREK A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Műhelykonferencia, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2014. május 28.

2014. május 28-án *Az erőszak emlékezete* címmel műhelykonferenciát rendeztek a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeumban. Az eseményre az intézmény Tóth Ágoston termében került sor, és a résztvevők meg is töltötték a rendelkezésre álló helyiséget, számuk elérte a 40 főt. A XX. század második felének kevésbé szívdíerítő története iránt érdeklődő közönség a korszak történetét kutató fiatal, de szakmai hozzáértését már bizonyított történészek előadásait hallgathatta meg. A szervezők szándéka és a meghívóban foglaltak szerint „a műhelykonferencia előadói a hadtörténet, az erőszak és a társadalmi emlékezet nézőpontjából közelítettek a jelenkortörténet egyes kutatási témáihoz.”

Hermann Róbert, a HM HIM parancsnokának tudományos helyettese nyitotta meg a konferenciát. Megjegyezte, hogy az erőszak az egyik legfontosabb történelemformáló tényező, és felhívta a figyelmet kapcsolatára a hadtörténelemmel. A XX. században tömegessé váltak az erőszakra szóló források, ebben az időszakban életünk egyik leginkább befolyásoló tényezője az erőszak volt.

Az első panel elnökeként *Veszprémy László* alezredes, a Hadtörténeti Intézet igazgatója beszélt a műhelykonferencia témáját is érintő, a történettudományban jelen lévő új, több nézőpontú megközelítés fontosságáról, hiszen a nemzetközi hadtörténetírás már régóta új szempontok alapján vizsgálja a hadtörténelmet, szakítva a megszokott kronologikus feldolgozással, többek között az erőszak szerepét is kutatva.

A konferencia első előadója *Varga Krisztián* százados, a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság munkatársa volt. „Az erőszak praktikái. Visszaemlékezések a Horthy-korszak politikai rendőrségének kényszervallatásairól” című előadásában arra kereste a választ, milyen párhuzamok, illetve eltérések fedezhetők fel a második világháború előtti és utáni korszak kényszervallatásai között. Kifejtette, hogy a dolog jellegéből adódóan a korabeli hivatalos források nem bőbeszédűek a témát illetően, ezért korabeli újsághírek, egykori sértettek visszaemlékezései a felhasználható források. Főleg egykori illegális kommunisták, illetve szélsőjobboldaliak írták meg visszaemlékezéseiket 1945 után, a köztörvényesek nem. Ezen kívül forrásként említette még, hogy a háború utáni politikai rendőrségen sokakat hallgattak ki korábbi tevékenységükről.

Az első kihallgatások levezetése a detektívek feladata volt, előfordultak kisebb-nagyobb törvénytelenések, sokszor vezetői utasításra. Leginkább a kényszervallatás volt jellemző. Igen korán, már az 1919 utáni letartóztatásoknál megjelent az erőszak. A kényszervallatás okai azonban korábbra nyúlnak vissza. Gyakran már az első kérdés feltétele előtt erőszak alkalmazására került sor. Ennek oka, hogy sokszor a társadalom igénye is egyezett ezzel a módszerrel. A detektívek teljesen magától értetődőnek tartották a testi erőszak alkalmazását, mintegy népevelő jelleggel, vagy csak passzióból, de elrettentés céljából is. Kollektív kezelésben is részesítették a letartóztatottakat, akár 15-20-an egyszerre. Gúzsbakötés, talpalás, próbaakasztás voltak a bevett módszerek. Több detektív

neve vált rettegetté e miatt a munkásmozgalomban. Előfordult azonban az is, hogy egy ily módon bántalmazott lány egy tömött villamoson vett elégtételt az őt kényszervallató detektívvel szemben. Nemcsak baloldaliakat, de nyilasokat és köztörvényeseket is bántalmaztak. Ez a korban teljesen bevett dolog volt, Nyugat-Európában ugyanígy jártak el. A törvényi tiltást felülírta az állambiztonsági érdek. A felső rétegekből származók ellen ugyanakkor nem alkalmaztak erőszakot, de az alsóbb rétegekből származókat minden esetben megverték. Az illegális szervezkedések minél alaposabb felderítését igyekeztek ily módon elérni, mivel a fogva tartottak célja a nyomozás megnehezítése volt. A nyomozók igyekeztek felderíteni a szabadon maradtak nevét, a vezetők szándékait, a pénzforrásokat. A népi demokráciáknál a verés célja a koncepció bizonyítása volt, míg itt inkább a tényeket próbálták megtudni és információkat szerezni a letartóztatottól. A két világháború közötti magyar állambiztonság a rendszer tényleges ellenségeinek tevékenységét akarta feltárni. Az előadó véleménye szerint a bántalmazások mikéntje nem sokban különbözött a két korszakban. Az 1945 utáni interpretációkban ugyanakkor már nagyon korán tetten érhető a manipulációs, politikai szándék.

Az ezt követő előadások a XX. század második felének erőszak alkalmazását dolgozták fel. *Müller Rolf* (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) „A terror nyelve és képe. A politikai rendőrség erőszak-alkalmazásának narratív és vizuális forrásai” címmel az 1950-es évek magyar politikai rendőrségének e téren alkalmazott gyakorlatáról beszélt. Kiemelte, hogy a korszakban meghatározó rendszerkritérium volt a terrorisztikus rendőrség, a személyes megnyomorítás és a társadalmi viszonyokból következő károsodás, a testi, nyelvi és vizuális erőszak.

Müller az erőszakra vonatkozóan több forrást határozott meg. Ilyenek a kihallgatási tervek, vizsgálati naplók, kihallgatási jegyzőkönyvek, fogdaügynöki jelentések, szolgálati jegyek, büntetés-végrehajtási intézmények iratai, börtönparancsnoki jelentések. Használhatók még a politikai rendőrség szervezeti, működési dokumentumai, valamint a láthatatlan erőszak forrásai (ügynökjelentések, lehallgatási jegyzőkönyvek) a törvénytelen ségk vizsgálatainak iratai (Péter-ügy, perújrafelvételek, Farkas-ügy stb., 1962: a felülvizsgálatok lezárása), továbbá az erőszakszervezetek önreprezentációjának öröksége (például az állami, párt, vagy államvédelmi rendezvényeken készült fényképek). Az előadó az erőszak mint szöveg példájaként hozta fel volt államvédelmi tisztek vallomásait (például Szücs Ernő agyonveréséről). Müller véleménye szerint itt a vallomást tevő nem önszántából emlékezik, a szöveg beszél a beszélőről is, így a szöveg egy lehetséges valóságot hoz létre. A továbbiakban a politikai rendőrség jelenlétéről tudósító képi és nyelvi toposzokról hallhattunk. Az erőszak mint kép forrásértékét egy négy képből álló bemutatóval szemléltette. A külügy archívumából előkerült képeken (1948-ból) található jelekből kikövetkeztethető, hogy egy szabadulási jelenetet látunk (vizuális reprezentáció), amerikai diplomatákat, akik a MAORT-ügy kapcsán szabadultak. A nyelvi toposzok közt az előadó felhívta a figyelmet a vándortémák jelentőségére. Véleménye szerint ilyen az ún. fekete autó toposza, ami nem volt önreprezentáció, hiszen ekkor már csak állami autók voltak, valamint az Andrássy út 60. fogalma. Véleménye szerint itt a cél az volt, hogy a nyilasok ott nyerjék el büntetésüket, ahonnan indultak. A hely a történelmi emlékezetben összeforrt a politikai rendőrséggel.

Szekér Nóra, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet munkatársa „Vallatási módszerek az 1947-es Köztársaság ellenes összeesküvésű perek példáján” címmel tartotta meg előadását. Felhívta a jelenlévők figyelmét, hogy ezek a perek fontos cezúrák jelentenek, a diktatúra nyilvánvalóvá válásának pillanatát jelzik. Ekkor még ugyan demokratikus rendszer működött, de ezekben az esetekben megtapasztalhatták a résztvevők, hogy a politikai rendőrség nem demokratikusan működik. Elmondhatjuk, hogy ekkor lépett a nyilvánosság elé a diktatúra.

A perek célja az volt, hogy a Kisgazdapártot meggyengítsék, majd kiszorítsák a politikai életből. Az adatgyűjtés során olyan adatokat, kapcsolati hálót, vádakat gyűjtöttek össze, melyeket később a különböző koncepciók perekben is felhasználtak. Szekér Nóra adatai szerint a Magyar Testvéri Közösség nevű szervezettel kapcsolatban összesen hat per folyt, 250 főt tartóztattak le, 229 fő szerepelt vádlottként, két halálos ítélet született. A Magyar Testvéri Közösség titkos szervezetként már a Horthy-korszakban is működött, a szervezet olyan kapcsolati hálót épített, amely minden pártból szemezgetett, hiszen a szervezet célja a magyar érdekek képviselete volt. Ezért volt igen alkalmas arra, hogy segítségével a politikai rendőrség céljainak megfelelően minden pártban felkutassa az „árulókat”. A perek kapcsán az ÁVO politikai helyzete megerősödött, az összeesküvés-elméletek

igazolást nyertek. A vádak alapja az 1946. évi VII. törvény volt, amely a köztársasági államrend védelméről szól.

Szekér Nóra kutatásának forrásai között felsorolta az ÁVO vallatási módszereiről tett vallomásokot, Donáth György utolsó szó jogán tett beszédét, népbírói vallomásokot (sokan itt korrigálták kényszer hatására tett vallomásaikat), Kapócs Ferenc 1956 utáni visszaemlékezését és a Horváth Jánossal készített egy évvel korábbi interjúját is. Ebben a parlament volt korelnöke összehasonlítja a nyilas és az ávos vallatási módszereket, ennek kapcsán megállapítja: a módszerek hasonlóak voltak, de a hatékonyság más volt. Az ÁVO kihallgatási technikája arra irányult, hogy a kihallgatottak azt mondják, amit tőlük elvárnak, míg a nyilasok kérdeztek, és így kijátszhatóak voltak. Szekér kutatásai megállapították, hogy a per során három vádlottat kifejezetten manipuláltak azért, hogy azt mondják, amit éppen kérnek tőlük. Kapócs Ferenc szerepe az volt, hogy később használják fel. Nála hangsúlyozták, hogy nem bűnös. Másoknál mindig azt mondták, hogy bűnösségük nem kérdés, de ha együttműködnek, szovjetellenes tevékenységük miatt nem szolgáltatják ki őket a Szovjetuniónak. Kapócs négy vallatója mind-mind külön szerepet játszott. Különböző stílusban, különböző témákról próbáltak mindent kiszedni belőle. Visszaemlékezéseiben Kapócs részletesen beszámol vallatásának eseményeiről. Az ÁVO-n, majd a Katonapolitikai Osztályon vallatták, de csak az utóbbi helyen írtak alá vele vallomást, majd ezeket egy héten keresztül mindig széttépték, ezután a vallatóval együtt egy hétig elemezték a vallomását. Végül 60 oldal terjedelmű jegyzőkönyv készült el, de ez egy bűnlajstrom volt és nem a vallomása. Kapócs ezt nem akarta aláírni, majd megveretése után aláírta, s több perben felhasználták az anyagot terhelő bizonyítékként. Később 1953-ig internálták.

Bank Barbara, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának tagja „Az erőszak megnyilvánulásai az internálótáborokban 1945–1953” címmel tartott előadást. Referátumában ismertette, hogyan és mely internálótáborokba kerültek az őrizetbe vett személyek. Aki ellen a vizsgálatok során nem találtak elegendő bizonyítékot, általában internálótáborba került. 1945 és 1949 között főleg Buda-Dél, később 1950 után négy ÁVH tábor (Kistarcsa, Recsk, Tiszalök, Kazincbarcika) és a kisebbek (például Hortobágy) voltak az internálások helyszínei. Az ország „szovjetesítése” során az erőszak-szervezeteknél is átvették a szovjet mintákat. A politikai rendőrség által internáltak elhelyezésére a Szovjetunióban kipróbált „Gulág”-rendszert vezették be. Az internálótáborok 1951-től a Közérdekű Munkák Igazgatósága (KÖMI) felügyelete alá tartoztak.

Az előadó a továbbiakban felhívta a hallgatóság figyelmét arra, hogy az internálótáborokban alkalmazott erőszakról nem maradt fenn hivatalos dokumentáció, csak a visszaemlékezések szólnak erről a témáról. Ezekből megállapítható, hogy 1945 és 1950 között a fogva tartottakat érintő erőszak válfajai közül a szellemi síkon történő megalázások (nem tisztálkodhat, nem kap új ruhát, csomagját megdézsmálják, zsúfolt elhelyezés) voltak jellemzők. 1950 és 1953 között már a durvább beszédstílus, a levelezés és a csomagok fogadásának megtiltása, látogatások tilalma lett általános. A családtagok nem tudtak semmit fogva tartott hozzátartozójukról. Az internáltak a táborokban nem használhatták a nevüket, gyakori volt az élelemért vagy cigarettáért végzett besúgás. A táborok őrjeinek nem kellett emberszámba venniük a rabokat. Az őröket egyébként büntetésből helyezték internálótáborba, a legnagyobb büntetés Recsk volt. A fizikai erőszak megnyilvánulásai között Bank Barbara a legkülönfélébb kínzási módokat sorolta fel: kurtavas (leginkább börtönökben), gúzsba kötés, sötétzárka, magánzárka, verések, éjszakai megalázások, vesszőfutás, kényszermunka végzetése, büntetőbarakk felállítása (ez utóbbit a szovjet NKVD külön utasítására hozták létre Recskben). A táborokban végzett kihallgatásoknak nem maradt nyoma, nincs róluk forrás, és a hivatalos jelentések szintén nem tartalmazzák a büntetési formákat. A visszaemlékező államvédelmi őrök többen is tagadták a bántalmazásokat és az ellátás hiányosságát. A táborokban elhunyt halottak adatait a kutató szerint nem lehet összegyűjteni, mert nem volt anyakönyvezés, egyedül Kistarcsán, de utólag, részben anyakönyvezték a halottakat. Így az elhunytak számát nem lehet tudni, erre az internáltak visszaemlékezése az elsődleges forrás, de természetesen itt is forráskritikát kell alkalmazni. A családtagok visszaemlékezése nem annyira hiteles, mint a raboké.

Az igen érdekes és termékeny vitát követően, szünet után folytatódott a konferencia. A levezető elnöki teendőket *Germuska Pál*, a Hadtörténelmi Intézet kutatója látta el.

Az első előadás *Takács Tibor* (Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára) „Egymásnak feszülő erőszakok. Egy 1956-os gyilkosság emlékezete” címmel hangzott el. Takács felhívta a figyelmet arra, hogy egy történelmi esemény mindig utólag jön létre, amikor megalkotják azok, akik

beszélnek róla. Bizonyos minták élnek az emberek fejében, így egy idő után azonos dolgokra emlékeznek vissza. Előadásában Biksza Miklós dabasi járási párttitkár Gyón községben (Pest megye), 1956. december 10-én történt meggyilkolásának sokszínű emlékezetét mutatta be. A párttitkárt saját fegyverével lőtte le egy helyi fiatalember. Egészen 1959-ig tartottak a rendőrségi vizsgálatok. Az első pillanattól kezdve azt igyekeztek bizonyítani, hogy egy megszervezett ellenforradalmi gyilkosság történt. A fennmaradt iratokban a támadók brutalitása került előtérbe, az áldozat tevékenysége csak a védekezésre korlátozódott, megjelent a megtervezett gyilkosság koncepciója is. Az előadó példát hozott fel arra, hogyan lehet a hatalmi értelmezés hatással az emlékezésre is. A korabeli beszámolókból a kegyetlen, állatias ellenforradalmárokkal szemben Biksza Miklós szentéletűként tűnik fel. 1989 után nyílt tér új narratívák megalkotására. A négy kivégzettet újratemették, utcákat neveztek el róluk. Megjelentek szélsőségesen Biksza-ellenes narratívák is, amelyek a hatalom erőszakosságát hangsúlyozták. Itt már a holttest tisztátalan, a falubeliek tiszták. Takács 2012 és 2013 között két tucat interjút készített Gyónon, de csak egy szemtanúval tudott beszélni, aki látta az emberölést. Az interjúkban a nyilatkozók az intézményes erőszak megéléséről beszéltek. Bikszát tették felelőssé a történektért, de nem ábrázolták agresszív figurának, hiszen nem is ismerték. A párttitkárt ért erőszak szóba sem került az interjúkban, az emberek inkább az elhallgatást választották. Takács aláhúzta: az interjúkból az elbeszélők nézőpontját ismerhetjük meg.

A következő előadó *Tulipán Éva*, a Hadtörténeti Intézet történésze volt. „Hősi halottak. Az erőszakos emlékezet tere” című előadásában felhívta a figyelmet arra, milyen jelentős szerepet játszott a mártírkultusz a Magyar Kommunista Párt politikájában, mind 1956 előtt, mind utána. Elméleti megalapozásként Jan Assmann és Pierre Nora munkásságát méltatta. Előbbi fejtette ki „az emlékezésnek helyszínekre van szüksége” tézisét, utóbbi pedig a „lieux de mémoire” fogalmát alkotta meg. Tulipán Éva előadásában több példát hozott fel ilyen helyszínekre. A mai Vértanúk tere 1945 után Ságvári térként, 1945-ig pedig az 1919-es kommunizmus áldozataira emlékező szobor helyszínévé szolgált az emlékezetpolitika helyszínéül. Ma ismét Vértanúk tere, és 1956-ra emlékezve Nagy Imre szobra áll ott. A II. János Pál pápa tér (korábban Köztársaság tér) az „ellenforradalom” áldozatainak, a párház ostromakor elesetteknek emléket állító szobor helyszíne volt, amelyet 1960-ban avattak föl, de feliratot csak 1983-ban kapott. Ma a szoborparkban látható. Tulipán Éva kutatásai alapján ismertette az 1956 után kibontakozó mártírkultuszt, melyet profán szentkultusként jellemezett: „A hősi élet a hősi halál felől nézve nyeri el értelmét.” Ezek a halálok azonban több esetben nem problémamentesek, hiszen körülményeik nem voltak tisztázottak, sok esetben máig homályosak.

A mártírkultusz példaként hozta fel a Fiumei úti temetőben található munkásmozgalmi pantheon alapítását is. A hivatalos szervek az 1919-től kezdve elesett, elhunyt mártírokról már régebben meg akartak emlékezni, de csak 1958-ban készült el ez az új temető hely. Ide szállították át az arra érdemesek hamvait. Szintén e kultuszhoz sorolhatók az utcanévváltozások, az 1956-os áldozatokról több utcát neveztek el. A Fiumei útból és Orczy útból Mező Imre út lett, az Orczy-kertből Asztalos János park. Az elesettekről lakó vagy szülőhelyükön neveztek el utcát, brigádok, munkás-őregységek vették fel nevüket. Az előadó említette még a Margit körüti (korábban Mártírok útja) fogház helyén ma is álló, az 1970-es években emelt emlékművet. Véleménye szerint Ságvári Endre szerepét 1956 után Mező Imre vette át a mártírkultuszban. Az erőszak emlékezetét az erőszak legitímálására használták fel, és az erőszak emlékezete a városi térben, sokkal inkább szólt a jelenről, mint a múltból.

Apor Péter, az MTA Bölcsészettudományi Intézet Történettudományi Intézetének kutatója „A gyerekek elleni erőszak, késő szocialista intimitás és az állam legitímációja” címmel tartott előadást. A téma évkörében és tárgyát tekintve is némileg eltért a korábbi előadások tematikájától, bár a korszakhoz és az „erőszakhoz” kétségtelenül kapcsolódott. Az előadás az 1960-as, 70-es években gyerekek ellen elkövetett szexuális erőszakról szólt. Mit ad hozzá a társadalom, az állam képéhez? – tette fel a kérdést az előadó. Ebben az időszakban évente kb. 400 nemi erőszak történt, az elkövetők 18 és 25 év közötti iskolázatlan férfiak, az áldozatok pedig 18 és 25 év közötti nők, illetve 12 év alatti gyerekek voltak. Az emberi jogi mozgalmak a szexualitással kapcsolatban ekkor kezdték el megfogalmazni nézeteiket. Apor Péter elmondta, előadása perekre alapul. Arra hívta fel a figyelmet, hogy a gyerekekkel kapcsolatos erőszak a társadalom ezzel kapcsolatos vitáinak volt tárgya. Nyugaton a civil mozgalmak megpróbálták lebontani a beavatkozó állam tevékenységét a társadalom és az állam kapcsolatában a nemiség terén. A gyerekek gyakran nem áldozatként jele-

nítették meg önmagukat. Általában tanárok, vagy a gyerekek által ismert személyek követték el az erőszakot. A szülők a gyerekeket szenvedő alanyként próbálták megjeleníteni, a gyerekek inkább önálló autonóm döntésként állították be a történeteket. A szülők igyekeztek titokban tartani, nem nyilvánosságra hozni az eseteket, általában az elkövetőt ábrázolták aktív személyként. Az 1950-es években büntetőügyként kezelték az ügyeket, később orvosi, pszichológusi, pedagógusi, büntetőjogi segítséget igyekeztek bevonni.

A késő szocializmus időszakában kevésbé politikai, inkább szakmai álláspontot vártak el az ügyekkel kapcsolatba kerülő szakemberektől. Egyfajta általános erkölcsi iránymutatást. Ezek az érvrendszerek hasonlóságot mutatnak a nyugat-európai trendekhez. Itt azonban központosított volt az intézményrendszer, nem úgy, mint nyugaton. A gyerekek védelemre, a központi szervek beavatkozására szorultak, nem a saját testükkel kapcsolatos kollektív jogok kerültek előtérbe, mint nyugaton. Ezek a témák nem voltak képesek változásra bírni, befolyásolni az állam és állampolgárok viszonyát. A szülők, tanárok az államtól várták el jogaik védelmét, nem civil társadalmi mozgalmaktól. Ez különbség mind a sztálinista, mind a nyugati állami legitimációtól: szakértelem, de nem civil mozgalmak. A késő szocializmus sajátos politikai rendszer, mindkettőtől eltér.

A második panel utolsó előadója *Krahulcsán Zsolt* volt. „A berni követ. Egy tűzpárbaj adaptációja a dokumentumokban és a filmvásznon” című referátum inkább a képi szemléltetésre helyezte a hangsúlyt, és ezt hívta segítségül a téma bemutatásához. 2014. február elején vetítette a Magyar Televízió azt a tévéfilmet, amely a berni magyar nagykövetség 1958. augusztus 18-i megtámadásáról készült. Két emigráns magyar fiatalember behatolt a követségre, ahol tűzpárbajt vívott a követségi alkalmazottakkal. Az egyik támadó megsérült, majd meghalt. Az előadó forrásként támaszkodhatott a svájci sajtóvisszhangra, az állambiztonsági jelentésekre, a magyar emigráció és hazai emlékezet dokumentumaira, valamint az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára internetes folyóirata, a *Betekintő* egy korábbi számában megjelent közleményre, a *Berni követ* című filmre, és az erre adott reakciókra. *Krahulcsán Zsolt* előadásában az állambiztonsági narratíva és a filmes feldolgozás összehasonlítására törekedett. Próbálta bemutatni, hogy ugyanazon történet hogyan kerülhet más-más megvilágításba az előadók által. Ezért felsorolta a két interpretáció közötti főbb különbségeket. A támadók ügyintézés céljából jöttek, fedésként. Az állambiztonsági leírás leszögezi, hogy ez így történt, nincs bizonytalanság. Az indítékuk helyi emigráns és nyugati összeesküvés volt, az atrocitás előre kitervelten történt. A jelentés a támadókat banditáknak minősíti. A követség belügyi és külügyi alkalmazottai között ellentét feszült, de a követ és a beosztottak „hősök”. Ez a belügyi jelentés természetesen nem a nyilvánosságnak készült. A film művészi alkotás, szabadon értelmezi a valóságot. Az előadó szerint bizonyos részletei tisztázatlanok. A film egy pozitív történetet próbál elmesélni művészi eszközökkel: a filmben az egyik támadó forradalmár volt a Corvin közben, a támadók a rejtjelzésre használt kódkönyvet akarják megszerezni, végül maga a követ lövi le a támadót.

A konferencia zárszavát elmondó Germuska Pál felhívta a figyelmet a konferencia szervezőinek céljára, ami egy másfajta beszédmód, más közelítési mód (posztmodern beszédmód) előtérbe állítása volt. Véleménye szerint az új beszédmód köti össze ezeket a kutatókat, nem az, hogy „ki milyen mezben, intézetben játszik.” Úgy vélte, ennek tükrében a konferencia sikeres volt.